

Ľudové peňažníctvo ako nástroj hospodárskej politiky agrárnej strany na Slovensku 1918 – 1938*

ĽUDOVÍT HALLON

Kľúčové slová: agrárna strana, úverová sústava, podporné organizácie, ústavy ľudového peňažníctva, roľnícke vzájomné pokladnice, komerčné bankovníctvo, konkurenčný tlak, hospodárska kríza

Charakteristickým fenoménom agrárneho hnutia v medzivojnovom Československu bola systematická výstavba hospodárskej základne, ktorá slúžila ako nástroj šírenia hospodárskeho a politického vplyvu na poľnohospodárskom vidieku. Zložitý systém hospodárskych subjektov, organizácií a inštitúcií agrárneho hnutia sa formoval už od konca 19. storočia v českých krajinách a čiastočne aj na Slovensku. Po roku 1918 pokračoval v dvoch častiach ČSR rozvoj do určitej miery autonómnych vývojových štruktúr sledovaného hospodárskeho systému, zastrešených celoštátnymi spoločnými korporáciami a inštitúciami. Politická organizácia agrárneho hnutia v ČSR Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu, čiže agrárna strana, chápala systematické budovanie hospodárskych organizácií pod svojím vplyvom ako pevnú súčasť politického programu. Kľúčové úlohy vlastnej hospodárskej základne formulovala v politickom programe z roka 1922. Tento prijala celoštátna centrála agrárnej strany, ako aj odnož predmetného politického smeru na Slovensku. Prostredníctvom svojej hospodárskej štruktúry mala strana napomáhať rozvoj agrotechniky, meliorácií a štruktúry skladísk, ďalej vytvárať finančné zdroje na technickú modernizáciu, na využitie priemyselných hnojív a elektrifikáciu vidieka, budovať kapacity na spracovanie poľnohospodárskych produktov, podporovať distribúciu a obchod s poľnohospodárskymi výrobkami, ako aj zvyšovať odbornú úroveň roľníctva.¹ Sieť hospodárskych subjektov a organizácií agrárnej strany pokryla veľkú časť vidieka. Jej pomocou sa dokázala strana priblížiť nielen k statkárovi a strednému roľníkovi, ale aj

* Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA Spoločenské predpoklady a dôsledky vývoja vedy a techniky na Slovensku v rokoch 1918 – 1989, č. 2/0097/10.

¹ HARNA, Josef. Agrární strana v Republice československé a přístupy k realizaci jejího stavovského programu. In *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Studie Slovákckého muzea 5. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000, s. 38-39.

k širokým vrstvám drobného roľníctva. Konkrétnou hospodárskou aktivitou prekročila vlastný tieň politikárčenia a umožnila roľníkovi aspoň na chvíľu zabudnúť, že politika je len „panské huncútstvo“ a že môže priniesť reálnu zmenu k lepšiemu. Roľník sa zároveň cítil byť agrárnej strane zaviazaný a stával sa jej potenciálnym voličom.

Myšlienka družstevníctva a jej realizácia v praxi

Výstavba hospodárskej základne agrárnej strany prechádzala kulminačným bodom koncom 20. rokov. Jadrom tohto systému boli družstevné organizácie. Práve myšlienka družstevníctva, založená na svojpomoci a rovnoprávnosti členov družstva, mala napomôcť združovanie drobných roľníkov pri získavaní finančných prostriedkov na modernizáciu a zavádzanie progresívnych agrotechnických postupov, ako aj pri budovaní spracovateľskej, distribučnej a obchodnej siete na realizáciu poľnohospodárskej produkcie. Zároveň sa tým čiastočne preklenul problém rozdrobenosti držby pôdy a nedostatočného zastúpenia stredného roľníckeho stavu. V celoštátnom meradle boli všetky družstevné organizácie v najvyššej inštancii podriadené strešnej korporácii Centrokooperatív – zväz jednôt hospodárskych družstiev Republiky československej. Išlo o revíziu a organizačnú korporáciu, založenú roku 1921. V sledovanom období jej podliehalo 12 centrálnych poľnohospodárskych zväzov, z ktorých väčšina spadala do sféry vplyvu agrárnej strany. Niektoré však mali aj iné politické alebo národno-politické odtiene. Zväzy združovali okolo 11 000 družstevných podnikov viacerých typov. Z nich najväčší rozvoj zaznamenali úverové družstvá, predstavujúce zároveň najstarší typ družstevných podnikov. V českých krajinách bol ich priekopníkom národohospodár František Cyril Kampelík a stali sa tu najvýznamnejším prameňom financovania poľnohospodárstva. Najväčším družstevným zväzom v českých krajinách bola Ústřední jednota hospodárskych družstev, plne ovládaná agrárnou stranou. Okrem úverových družstiev – kampeličiek združovala aj príbuzné hospodárske záložne, ďalej skladištné, mlynské a nákupné družstvá, elektrárenské a strojné družstvá, zásobovacie a liehovarské družstvá, družstvá pre spracovanie zemiakov a družstvá domáceho priemyslu. Na štruktúru centrálného zväzu boli napojené peňažné ústavy sprostredkujúce bankové operácie družstiev, medzi nimi predovšetkým Agrárna banka, ďalej poisťovacie korporácie a spoločnosť pre speňaženie dobytku. Pod egidou agrárnej strany sa zároveň formovali zväzy, jednoty a výskumné centrá, špecializované na určité druhy činnosti súvisiace s poľnohospodárstvom, napríklad Melioračný zväz a jednoty repárov, pestovateľov zemiakov, zeleniny, čakanky, chmeľu, výrobcov mlieka, chovateľov dobytku, koní a rôzne výskumné ústavy.²

² HARNA, ref. 1, s. 41-44.

Podobne ako v českých krajinách aj na území Slovenska patrili medzi prvé družstevné podniky úverové družstvá, zakladané už od polovice 19. storočia. Medzi ich priekopníkov patrili čelné postavy slovenského agrárneho hnutia na Záhorí Samuel Jurkovič, Daniel Lichard, Dr. Pavel Blaho, Ferdinand Juriga a na Orave František Skyčák. Na začiatku 20. storočia vznikali úverové družstvá aj v ďalších regiónoch Slovenska a postupne k nim pribúdali potravné, nákupné, skladištné a iné typy družstiev. Celoštátne podliehali uhorským družstevným centrálam v Budapešti. Niektoré z nich zastrešila a nové pomáhala formovať aj prvá družstevná centrála, vytvorená roku 1912 z iniciatívy predstaviteľov národne slovenských podnikateľských vrstiev a národného hnutia – Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod v Budapešti. K hlavným zakladateľom patrili najvýznamnejší reprezentant agrárneho hnutia na Slovensku Dr. Milan Hodža, ako aj P. Blaho, Igor Izák, Milan Harminc, Fedor Houdek, Ivan Dérer, Milan Ivanka, Ľudovít Medvecký a iné osobnosti slovenského hospodárskeho a spoločenského života.³

Po vzniku ČSR bola národne slovenská družstevná centrála premiestnená z Budapešti do Bratislavy pod názvom Ústredné družstvo. Nová centrála, účinkujúca od januára 1919, prevzala všetky družstvá na území Slovenska a zakladala ďalšie úverové, potravné, nákupno-predajné, skladištné a výrobné družstevné podniky. Predstavovala organizačné, finančné, obchodné a revízne centrum. Roku 1924 združovala asi 1 360 družstiev a roku 1929 už zastrešovala priamo alebo sprostredkované 2 885 družstiev. Keď tento údaj porovnáme s počtom obcí Slovenska, musíme konštatovať, že na každú obec pripadalo minimálne jedno družstvo, pritom väčšina z nich bola pod vplyvom agrárnej strany. Ústredné družstvo viedli exponenti agrárneho hnutia Ľ. Medvecký a po ňom F. Houdek. V celoštátnej hierarchii podliehalo strešnej organizácii Centrokooperatív. Ľudové peňažníctvo, pôvodne obmedzené len na úverové družstvá, sa postupne rozširovalo o nové typy ľudovo-peňažných ústavov. Z iniciatívy agrárnej strany začal na Slovensku od roku 1924 vyvíjať činnosť nový typ ústavov ľudového peňažníctva roľnícke vzájomné pokladnice, určené pre stredne veľký poľnohospodársky úver.⁴ Úspechy agrárneho hnutia v oblasti družstevníctva inšpirovali aj ďalšie politické smery na Slovensku. Lákala najmä schopnosť mobilizovať prostredníctvom drobných hospodárskych subjektov početnú masu roľníctva pre hospodárske, ako aj politické, aktivity. Vedenie ľudovej strany vyzývalo svojich prívržencov, aby družstevné podniky odčlenili od agrárneho Ústredného družstva a prešli pod Ústrednú jednotu v Brne, kontrolovanú českou ľudovou stranou. Vedúci predstavitelia ľudovej strany Ferdiš Juriga a Florián Tománek iniciovali roku 1920 vznik samostatnej centrály pod názvom Slovenská kresťanská družstevná jednota. Skúsenosti vedenia ľudovej strany vo sfére družstevníctva však boli podstatne skromnejšie než u vedúcich postáv agrárneho hnutia a chýbala aj podpora

³ CAMBEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 – 1944*. Bratislava: Veda, 2001, s. 44-45.

⁴ FABRICIUS, Miroslav – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jan – VIRSIK, Oto. *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*. Bratislava: VOPD Prúdy, 1995, s. 88-91, 93-95; HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1918-1945*. Bratislava: Alfa, 1978, s. 100-102.

vládnych hospodárskych kruhov. Družstevná centrála ľudovej strany preto roku 1924 zanikla.⁵ Predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HLS) neskôr uznali vplyv a význam Ústredného družstva a vyslali svojich zástupcov Štefana Danihela a Teodora Turčeka do jeho vedenia. Politické strany socialistickej orientácie a neskôr Živnostenská strana mali blízko k osobitnému typu úverových družstiev – k živnostenským úverovým ústavom. Tieto vytvorili vlastnú centrálu Zväz živnostenských úverných ústavov, známu pod skratkou Živnozväz. Centrálna však podliehala Ústrednému družstvu. Sústavu ľudového peňažníctva uzatváral štvrtý, úplne nový, typ ústavov – mestské sporiteľne. Tieto vznikali na podklade tzv. sporiteľničného zákona z roka 1920. Boli zamerané na komunálny úver. Zisk vracali späť do systému a vyžívali ho na verejnoprospešné ciele. Zaznamenali mimoriadne úspešný rozmach. Agrárna strana mala aj na predmetnú odnož ľudového peňažníctva dosah prostredníctvom personálnych, hospodárskych a hospodársko-politických kontaktov. Podľa národno-politického kľúča rozvíjali osobitnú činnosť družstvá nemecké, maďarské, rusínske a židovské. Tieto väčšinou spadali pod Ústredné družstvo.⁶

Roku 1924 nastala v činnosti Ústredného družstva čiastočná organizačná zmena. Podľa tzv. finančných zákonov sa ako centrála finančných operácií družstevných podnikov muselo vzdať obchodu s tovarom. Rovnaký zákaz dostali aj komerčné banky. Niektoré potravné, nákupno-predajné a skladištné družstvá preto založili vlastnú autonómne stojacu organizáciu Zväz hospodárskych družstiev. Počet jeho členov sa do konca 20. rokov zvýšil na 240. Podobne ako v celoštátnom meradle aj na Slovensku bola družstevná štruktúra prepojená s desiatkami profesiových zväzov, združujúcich výrobcov jednotlivých oblastí rastlinnej a živočíšnej výroby alebo podnikateľov zabezpečujúcich určitý druh služieb pre poľnohospodárstvo, napr. Zväz mliekarenských družstiev alebo organizácie pre speňaženie dobytká.⁷

Životaschopnosť systému družstevných podnikov a organizácií preverila veľká hospodárska kríza. Dotkla sa ho iba čiastočne a to len v niektorých segmentoch. Družstvá boli účinne zapojené do boja s agrárnou krízou a do realizácie štátno-monopolistických opatrení. Družstevné centrály v spolupráci s Obilnou spoločnosťou organizovali výkup a uskladňovanie obilnín, ale aj iných poľnohospodárskych produktov s cieľom regulovať cenový vývoj. Napr. tržby Zväzu hospodárskych družstiev sa od zavedenia obilného monopolu do roku 1937 zvýšili z 98 mil. na 435 mil. Kč. Tento Zväz spolu s ďalšími centrálnami roku 1933 založil Družstvo zemeldských verejných obilných skladišť pre Slovensko (DZEVOS), zamerané špeciálne na výkup, skladovanie obilia a výstavbu nových skladišť. Roku 1935 sa Zväz hospodárskych družstiev s novým družstvom zlúčil. Úspešne pokračoval aj vývoj potravných

⁵ ŠÚBERTOVÁ, Elena. Prínos úverových družstiev (a Milana Hodžu) k rozvoju agrárneho hnutia. In *Politická a stavovská zemeldská hnutie ve 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Studie Slovákckého muzea 5. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000, s. 292-293.

⁶ HORVÁTH – VALACH, ref. 4, s. 102-104.

⁷ FABRICIUS – HOLEC – PEŠEK – VIRSIK, ref. 4, s. 93-98; HORVÁTH – VALACH, ref. 4, s. 102-104.

družstiev, ktoré sa od roku 1934 združovali okolo nového družstevného centra Nákupnej ústredne potravných družstiev (NUPOD). K novej ústredni sa postupne pridružila väčšina družstevných nákupných centrál celého Slovenska. Všetky uvedené družstevné organizácie ďalej zastrešovalo Ústredné družstvo. V 30. rokoch združovalo asi 340 000 osôb. Väčšinu z nich tvorili drobní roľníci a príslušníci ich rodín. Družstevníctvo sa pre slovenského roľníka stalo školou moderného podnikania a zvyšovania odbornej úrovne, bránou do moderného trhového hospodárstva a politického života, ako aj pôdou pre formovanie toho, čo dnes nazývame občianskou spoločnosťou.⁸

Ľudové peňažníctvo

Najstaršia oblasť družstevníctva – Ľudové peňažníctvo – sa pre agrárnu stranu stalo aj účinným nástrojom šírenia vplyvu vo finančnej sfére. V porovnaní s komerčným bankovníctvom, ktoré počas medzivojnových rokov prechádzalo z jednej krízy do druhej, bolo podstatne životaschopnejšie. Od polovice 20. rokov preberali Ľudovo-peňažné ústavy od obchodných bánk v úverovej sústave jednu pozíciu za druhou. V najťažšom období veľkej hospodárskej krízy prevzali úlohu záchranej brzdy a stabilizujúceho piliera celého finančného sektora. Osobitne to platilo pre finančné pomery na Slovensku, kde Ľudové peňažníctvo už v 20. rokoch muselo prevziať viaceré úlohy obchodných bánk pri financovaní modernizácie poľnohospodárstva, pri saturovaní jeho bežných prevádzkových nákladov a do určitej miery aj pri uskutočňovaní plánov pozemkovej reformy.

Vedenie slovenského krídla agrárnej strany pôvodne počítalo s vytvorením silného kapitálového centra na Slovensku, ktoré by prevzalo financovanie pozemkovej reformy, ako aj modernizácie poľnohospodárskej výroby. M. Hodža už pred rokom 1918 vo svojich predstavách o budúcnosti agrárneho hnutia a úlohách slovenského roľníctva sformuloval projekt veľkej roľníckej banky, schopnej pokryť potreby celého poľnohospodárskeho sektora na území Slovenska. Po vzniku ČSR vynaložil veľké úsilie, všetky dostupné prostriedky a mocenské páky, aby uvedený projekt presadil do života. Prvý nádejný pokus v danom smere sa na jeho popud uskutočnil roku 1921 v rámci dlhodobého procesu koncentrácie peňažníctva. Skupina väčších bánk na čele s Tatra bankou mala vytvoriť silné epicentrum úverovej sústavy Slovenska s kapitálom 100 mil. Kč, teda úrovni čelných bánk českých krajín. Pokus však stroskotal na neochote predstaviteľov americko-slovenského finančného kapitálu vstúpiť do spoločného peňažného ústavu s domácim slovenským kapitálom.⁹ V lete 1921 padol aj návrh na založenie verejnoprávnej hypotekárnej banky pre Slovensko, ktorá by poskytovala dlhodobé hypotekárne úvery na väčšie investície, medzi nimi aj na zakúpenie pôdy v rámci pozemkovej reformy. Návrh podala skupina slovenských poslancov. Okrem prívržencov

⁸ FABRICIUS – HOLEC – PEŠEK – VIRSIK, ref. 4, s. 83, 98-101.

⁹ HALLON, Ludovít. Úloha Milana Hodžu v komerčnom bankovníctve Slovenska v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis*, 53, 2005, č. 1, s. 59-60.

agrárnej strany a provládných politikov, ako M. Hodža, Ivan Dérer a Ivan Markovič, boli medzi nimi aj príslušníci iných politických smerov, napr. Andrej Hlinka a F. Juriga. Aj tento zámer sa skončil neúspechom, resp. polovičatým riešením.¹⁰

M. Hodža s ďalšími vodcami slovenského agrárneho hnutia museli pri hľadaní finančných zdrojov pristúpiť k náhradnému riešeniu. Roku 1922 M. Hodža presadil zákon o zriadení pobočiek českých verejnoprávnych krajinských peňažných ústavov Zemskej banky a Hypotečnej banky českej v Bratislave a Košiciach. Tieto začali pôsobiť roku 1924 a do konca 30. rokov boli hlavným prameňom dlhodobého lacného úveru pre financovanie veľkých projektov, najmä v oblasti infraštruktúry. Pobočky zároveň plnili kľúčovú úlohu pri financovaní pozemkovej reformy. M. Hodža sa však neuspokojil s náhradným variantom realizácie svojich predstáv o kapitálovom centre Slovenska a ďalej neúnavne hľadal systémové riešenie. Využil ťažkú situáciu čelných peňažných ústavov po bankovej kríze v rokoch 1922 – 1924. V polovici 20. rokov organizoval transformáciu jednej z krízou postihnutých bánk na Roľnícku banku s funkciou peňažnej centrály roľníckych vzájomných pokladníc. Transformovaný ústav by predstavoval tvrdú konkurenciu čelným bankám Slovenska. Aj uvedené plány sa však nepodarilo doviesť do konca.¹¹

V druhej polovici 20. rokov M. Hodža za prísľub sanácie zo štátnych prostriedkov vyvíjal nátlak na Tatra banku a Slovenskú banku, aby sa zlúčili a vytvorili spoločný veľký ústav. Tento by s veľkou pravdepodobnosťou ovládla agrárna strana. Vedenie oboch bánk prejavilo ochotu pristúpiť na Hodžove požiadavky, ale prísľub trval iba do prevzatia sanačných prostriedkov. Potom oba ústavy od projektu fúzie odstúpili. Čiastočný úspech dosiahla agrárna strana v Tatra banke. Vládne hospodárske kruhy podmienili jej sanáciu prijatím vedúceho pobočky Agrárnej banky v Bratislave a exponenta agrárneho hnutia Karola Hellmutha na riaditeľské miesto s mimoriadnymi kompetenciami. Predsedom správnej rady sa stal senátor za agrárnu stranu Kornel Stodola. V nasledujúcom období vládne miesta a agrárna strana postupne dosadzovali ďalších svojich zástupcov do správy Tatra banky. Pôsobil tu napr. Dr. Pavol Blaho, ďalej Dr. Michal Slávik, Jozef Országh, Dr. Ján Halla, Dr. Ján Kohút a iní.¹²

Keďže sa vedeniu slovenského krídla agrárnej strany a osobne M. Hodžovi nepodarilo ani v druhej polovici 20. rokov presadiť na pôde domácej úverovej sústavy kapitálové centrum pre financovanie poľnohospodárstva, obrátila sa hlavná pozornosť na ľudové peňažníctvo, predovšetkým na ľudovo-peňažné ústavy pod kontrolou agrárneho hnutia. Sieť úverových družstiev, zastrešených Ústredným družstvom, bola v prvej polovici 20. rokov konsolidovaná a rozšírená. Jej potenciál však pre potreby celého poľnohospodárskeho sektora nestačil. M.

¹⁰ CAMBEL, ref. 3, s. 89.

¹¹ CAMBEL, ref. 3, s. 90-93.

¹² HALLON, ref. 9, s. 62-63.

Hodža preto roku 1924 sám inicioval vznik nového typu ľudovo-peňažných ústavov – roľníckych vzájomných pokladníc. Zároveň sa pozornosť upriamila na budovanie nových centrál ľudového peňažníctva a na získanie väčšej komerčnej banky, ktorá by plnila úlohu centra bankových operácií ľudovo-peňažných ústavov.

Hospodárske ukazovatele ľudového peňažníctva boli spočiatku veľmi skromné a jeho hospodársko-politická situácia zložitá. Počet úverových družstiev na celom území Slovenska sa do roka 1918 zvýšil na 262. Tieto mohli podchytiť iba časť potenciálnych peňažných rezerv obyvateľstva. Väčšinu úverových družstiev ovládali celouhorské družstevné centrály, ktoré odčerpávali finančné prebytky ľudového peňažníctva zo Slovenska do Budapešti. Národne slovenská centrála Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod v Budapešti bola schopná zachytiť len malú časť peňažných prebytkov. Z celkovej bilančnej hodnoty úverových družstiev, ktorá v období vzniku ČSR dosahovala okolo 70 mil. Kč, bolo 52 % prostriedkov blokovaných v družstevných centráloch v Budapešti a ďalších 19 % prostriedkov viazali vojnové pôžičky. Niektoré družstvá mali blokovaný takmer celý kapitálový potenciál. Pre porovnanie môžeme uviesť, že ľudové peňažníctvo českých krajín už roku 1918 predstavovalo sieť 5 642 ústavov s bilančnou hodnotou 11 300 mil. Kč.¹³

Ťažkú situáciu úverových družstiev na Slovensku po vzniku ČSR pomohli prekonať opatrenia štátu a novej národne slovenskej centrály Ústredného družstva v Bratislave. Táto využila ustanovenia zákona č. 210/1919, ukladajúceho všetkým družstvám povinnosť začleniť sa do niektorého družstevného zväzu alebo centrály na území nového štátu. Ústredné družstvo postupne prevzalo ľudovo-peňažné ústavy podliehajúce budapeštianskej centrále a podstatne zmiernilo ich patovú finančnú situáciu. Na poklade zákona č. 253/1920 dostalo pre svoje členské peňažné ústavy od štátu 15 mil. Kč ako čiastočnú náhradu za prostriedky stratené po roku 1918 v Maďarsku. Neskôr štát vyrovnal aj pohľadávky družstiev zamrznuté vo vojnových pôžičkách, a to podľa vládneho nariadenia č. 224/1924. Okrem uvedených aktivít začalo Ústredné družstvo so zakladaním nového typu úverových ústavov podľa vzoru českých družstiev. Išlo o úverové družstvá s ručením neobmedzeným, ktoré početne aj kapitálovo postupne prevládli. Za všetkými zásahmi štátu a legislatívnymi opatreniami stáli iniciatívy agrárnej strany a osobitne jej slovenského krídla.¹⁴

Účinná pomoc od štátu, premyslené koncepcie a podpora najvplyvnejších politických síl v krajine boli charakteristickým sprievodným javom a hlavným motorom vývoja ľudového peňažníctva na Slovensku celé medzivojnové obdobie. Uvedené faktory ľudovému peňažníctvu umožnili, aby sa v historicky krátkom čase rozvinulo takmer z nulového stavu na

¹³ THURZO, Ivan. Vývoj peňažníctva na Slovensku od politického prevratu do roku 1928. In: *Almanach československého peněžnictví*. Praha 1928, s. 292-294; HÁJEK, Jan – LACINA, Vlastislav. *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*. Praha: Historický ústav AVČR, 1999, s. 118.

¹⁴ THURZO, ref. 13, s. 292-294; Výročná správa Ústredného družstva za rok 1922. Bratislava 1923, s. 6; Výročná správa Ústredného družstva za rok 1928. Bratislava 1929, s. 33.

určujúcu zložku peňažnej sústavy a v mnohých smeroch sa priblížilo úrovni vyspelého ľudového peňažníctva českých krajín.

V rokoch 1922 – 1924 postihla celú finančnú sféru ČSR kríza. Ľudové peňažníctvo však zasiahla iba okrajovo, lebo stálo mimo veľkých bankových obchodov, ktoré boli hlavným zdrojom vysokých finančných strát. Hospodárske škody ľudovo-peňažných ústavov z krízového obdobia štát zaradil do sanačnej akcie z polovice 20. rokov a vzhľadom na ich nekomerčný charakter, ako aj na menší objem strát než v bankovníctve, poskytol výhodnejšie formy sanácie. O sanáciu žiadala väčšina úverových družstiev Slovenska. Štát im poskytol na pokrytie strát peňažné prostriedky v hodnote 33,7 mil. Kč a odpísal tretinu z výpomoci 15 mil. Kč z roka 1922. Napriek finančnej kríze sa úverové družstvá práve v sledovanom období vnútorne ozdravili a prešli k hospodárskemu rastu. Do roka 1924 zvýšili hodnotu aktív vo svojich bilanciách oproti stavu na konci roka 1919 takmer na dvojnásobok a ich počet vzrástol na 383.¹⁵

Roľnícke vzájomné pokladnice

Skutočný predel v histórii ľudového peňažníctva na Slovensku priniesla druhá polovica 20. rokov. Zásadným spôsobom k tomu prispelo rozšírenie siete ľudovo-peňažných ústavov o roľnícke vzájomné pokladnice. Tieto vďaka podpore vlády a najvplyvnejších síl na politickej scéne prevzali úlohu hegemóna slovenskej časti ľudového peňažníctva. Vznikli výnosom ministra poľnohospodárstva M. Hodžu z 2. mája 1924. Ministerstvo poskytlo každej novozaloženej pokladnici bezúročný vklad 0,2 mil. Kč a pokrylo finančné náklady na prvý rok činnosti. Budovanie siete pokladníc sa organizovalo zhora prostredníctvom novej centrály Zväz roľníckych vzájomných pokladníc, založenej 1. októbra 1924. Táto sa počas niekoľkých rokov stala jednou z najvplyvnejších hospodárskych korporácií na Slovensku. Na jej čelo postavili členov a sympatizantov agrárnej strany a stúpcov vládneho režimu. Za predsedu správnej rady zvolili exponenta agrárnej strany Antona Štefánka a za podpredsedu čelného predstaviteľa slovenského peňažníctva Jána Cablka. Hlavným riaditeľom Zväzu bol zástupca českého družstevníctva a ministerstva poľnohospodárstva František Olmer. V správnych orgánoch figurovali aj ďalšie významné osobnosti, napríklad župan a minister s plnou mocou Jozef Kállay, oravský župan Vladimír Pivko, poslanec Ján Petrovič, redaktor Karol Hušek, podnikateľ v Ružomberku Ján Janček a iní. Sídлом Zväzu bola nová budova v Bratislave, postavená na rohu Dunajskej a Kempelenovej ulice (Klemensova ulica).¹⁶

Organizačná podpora vládnych orgánov, inštitúcií a korporácií sa stala charakteristickou črtou výstavby celého ľudového peňažníctva na Slovensku. Týmto sa odlišovalo od ľudového peňažníctva českých krajín, kde všetky typy ústavov vznikali zdola prirodzeným dlhodobým

¹⁵ Výročná správa Ústredné družstvo za rok 1928. Bratislava 1929, s. 33.

¹⁶ CAMBEL, ref. 3, s. 95-101.

procesom. Roľnícke vzájomné pokladnice mali charakter družstiev, ale s väčšou teritoriálnou pôsobnosťou na území okresu, ktorý predstavoval základnú územno-správnú jednotku v medzivojnovvej ČSR. Konečným cieľom bolo založenie pokladnice v každom okresnom sídle. Podľa plánov vládnych agrárnych kruhov mali pokladnice sústreďovať vklady roľníckych vrstiev v rámci okresu a zároveň plniť úlohu stredného článku celoslovenskej úverovej štruktúry pre financovanie všetkých segmentov poľnohospodárskej výroby, ako aj agrárnych rozvojových programov a prebiehajúcej pozemkovej reformy. Funkciu najvyššieho článku tejto štruktúry plnili v druhej polovici 20. rokov slovenské pobočky Zemskej banky a Hypotečnej banky. Prvá z menovaných bánk sa pre roľnícke vzájomné pokladnice stala dočasne aj centrálou ukladania voľných peňažných prostriedkov a zdrojom štedrých úverov. Druhá z bánk poskytovala v mene pokladníc dlhodobé hypotekárne úvery. Najnižšou zložkou sledovanej úverovej štruktúry boli miestne poľnohospodárske úverové družstvá pre účely drobných krátkodobých pôžičiek.¹⁷

Do roka 1929 vzrástla hodnota vlastných a zverených prostriedkov roľníckych vzájomných pokladníc na 274 mil. Kč. Týmto pokladnice dosiahli najväčší podiel na celkovej bilančnej hodnote slovenského ľudového peňažníctva. Štátna pomoc umožnila rýchle zvyšovanie ich počtu. Od roka 1927 začal nové pokladnice z vlastných prostriedkov podporovať centrálny Zväz, takže roku 1929 už pôsobili v 53 sídlach okresov. Zbierali najmä roľnícke vklady, ale postupne prilákali klientov aj z ďalších vrstiev obyvateľstva daného okresu. Prostredníctvom Hypotečnej banky poskytovali dlhodobý úver na meliorácie, parcelácie veľkostatkov a za pomoci úverov od Zemskej banky financovali nákup prídellov pôdy v rámci pozemkovej reformy. Zároveň však schvaľovali krátkodobé pôžičky malým a stredným roľníkom, ako aj iným klientom.¹⁸

V druhej polovici 20. rokov sa urýchlil aj rozmach úverového družstevníctva. Počas rokov 1924 – 1929 založili úverové družstvá v 291 obciach. Takmer celý prírastok pripadal na družstvá nového typu s ručením neobmedzeným. Podobne ako v iných oblastiach ľudového peňažníctva aj tu podal pomocnú ruku štát. Každé nové družstvo dostalo príspevok na nákup pancierovej pokladnice a ďalšieho zariadenia. Štát poskytol aj niektoré daňové úľavy. Ústredné družstvo ako peňažná centrála úverového družstevníctva sa v polovici 20. rokov stalo úplne nezávislé na pomoci akciových bánk. Na svoju organizačnú, poradenskú a revíziu činnosť dostávalo subvencie od štátu. Jednotlivé ústavy čerpali z Ústredného družstva úvery, ktoré mohli byť kryté peňažným prebytkami od iných ústavov. Roku 1930 Ústredné družstvo sústreďovalo finančné prebytky úverového družstevníctva celého Slovenska v hodnote okolo 40 mil. Kč. Poslaním úverového družstva bolo koncentrovať drobné úspory v mieste

¹⁷ Archív Národnej banky Slovenska (ďalej ANBS), neusporiadaný fond Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1926 – 1929.

¹⁸ Archív Národnej banky Slovenska (ďalej ANBS), neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1926 – 1930.

pôsobiska a poskytovať osobné úvery, kryté dlžobnými úpismi. Týmto predstavovalo základnú zložku úverovej štruktúry pod kontrolou agrárnej strany. V období 1924 – 1929 sa hodnota aktív sledovanej oblasti ľudového peňažníctva zvýšila o 150 % a dosiahla 316 mil. Kč. Okrem ústavov podriadených Ústrednému družstvu pôsobila na Slovensku rozdrobená, ale životaschopná sieť úverových družstiev, podliehajúcich centrálam alebo komerčným bankám v českých krajinách. Väčšinou išlo o nemecké ústavy. Osobitnú vetvu tvorili židovské úverové družstvá, budované na konfesijnom princípe.¹⁹

Sústavu ľudového peňažníctva na Slovensku dotvárali ďalšie dva typy ústavov – mestské sporiteľne a živnostenské úverové družstvá, stojace mimo priameho vplyvu agrárnej strany. Ekonomicky a hospodársko-politicky však boli so sieťou ľudovo-peňažných ústavov pod egidou agrárneho hnutia viacerými linkami prepojené. Aj sledované typy ústavov mali podporu štátu, ale v menšom meradle než ľudové peňažníctvo boli priamo kontrolované agrárnou stranou. Mestské sporiteľne vznikali na základe sporiteľničného zákona č. 302/1920. Už pred jeho schválením bola založená prvá mestská sporiteľňa v Skalici. Zároveň sa na Slovensku začali otvárať pobočky mestskej sporiteľne českých krajín, kde mal predmetný typ peňažných ústavov dlhodobú tradíciu. Hlavným poslaním sporiteľní komunálneho charakteru bolo sústreďovať vklady mestského obyvateľstva a poskytovať dlhodobé hypotekárne úvery s nízkym úrokom na stavebné a iné účely obciam, mestám a orgánom územnej samosprávy. Zisky sa mali využiť na verejnoprospešné ciele alebo na tvorbu rezerv. Do konca 20. rokov sa podarilo založiť samostatné komunálne sporiteľne v 10 slovenských mestách. Dve najvýznamnejšie boli v Bratislave a Martine.²⁰

Obchodnú činnosť mestských sporiteľní podporila vláda štátnymi vkladmi v celkovej hodnote 15 mil. Kč. Väčšie sporiteľne začali otvárať pobočky. Tieto vznikli v troch mestách. Okrem toho v piatich mestách pôsobili filiálky českých sporiteľní. Po roku 1924 sa značne urýchlil príviv vkladov. Prichádzali od mestského, ale aj od vidieckeho obyvateľstva, sklamaného otrasmi v komerčnom bankovníctve. Štát napomohol zvýšenie vkladov vládnym nariadením o presune peňažných prostriedkov sirot a dobročinných organizácií do sporiteľní ako verejnoprospešných ústavov. Hodnota vlastných a zverených prostriedkov samostatných sporiteľní vzrástla za roky 1924 – 1929 viac ako šesťnásobne na 237 mil. Kč. V rámci úverových aktivít sa z pôvodne vytýčených úloh darilo plniť najmä hypotekárne stavebné pôžičky a úvery na rodinné a bytové domy, v menšom meradle aj pôžičky mestám. Značnú časť prostriedkov však sporiteľne investovali aj do cenných papierov, a to najmä štátnych, čím podporovali vládne programy. Prebytky zároveň ukladali v iných sporiteľniach a v komerčných bankách.²¹

¹⁹ Výročné správy Ústredného družstva za roky 1926 – 1930.

²⁰ TVAROŽEK, Tomáš. *Sporiteľne a Slovensko*. Bratislava (nedatované), s. 10-37; TOMÁŠEK, František. Československé banky deset let po převrate. In: *Hospodářský přehled a statistika o obchodní činnosti bank od převratu až do konce roku 1927*. Praha 1930, s. 28-29.

²¹ ANBS, neusporiadaný f. mestských sporiteľní. Výročné správy mestských sporiteľní za roky 1926 – 1930. (Bratislava, Martin, Skalica, Senica, Kremnica).

Živnostenské úverové ústavy sa začali formovať podľa vzoru občianskych a živnostenských záložní, čo bol jeden zo štyroch typov ľudovo-peňažných ústavov českých krajín. Budovanie živnostenských úverových ústavov iniciovala prvá celoslovenská organizácia živnostníkov, založená roku 1919. Ústavy sledovaného typu sa rozšírili do viacerých častí Slovenska práve počas krízy peňažníctva v rokoch 1922 – 1924. Koncom roka 1924 už na Slovensku pôsobilo 39 živnostenských úverových ústavov. Všetky sa postupne podriadili spoločnej centrále Zväzu živnostenských úverových ústavov (Živnozväz). Ochrannú ruku v predmetnom segmente ľudového peňažníctva držalo Ministerstvo priemyslu a obchodu. S cieľom zabezpečiť dostatok prostriedkov na činnosť živnostenského peňažníctva prevzalo ministerstvo záruky na pôžičky a dlhodobé vklady poskytované Živnozväzu verejnoprávnymi finančnými inštitúciami. Zväz ďalej rozdeľoval získané finančné prostriedky jednotlivým ústavom. Ministerstvo zabezpečovalo aj subvencie na organizačné aktivity Zväzu a školenie funkcionárov. Živnostenské ústavy ostali závislé na pomoci zvonku. Do roka 1929 sa ich počet rozrástol na 67. Vlastné prostriedky a vklady zaznamenali v období 1924 – 1929 takmer deväťnásobný rast na 68 mil. Kč.²²

Ľudové peňažníctvo a komerčné bankovníctvo

V druhej polovici 20. rokov sa ľudové peňažníctvo Slovenska stalo najdynamickejšou zložkou peňažníctva celej ČSR. Všetky hospodárske ukazovatele zaznamenali prudký rast, ďaleko presahujúci výsledky obchodných bánk, ako aj ľudového peňažníctva českých krajín. Počet ústavov vzrástol v rokoch 1924 – 1929 na viac ako dvojnásobok zo 431 na 927 subjektov. Úhrn vlastných a zverených prostriedkov sa zvýšil v uvedených rokoch päť a pol násobne na 934 mil. Kč a hodnota úverov vzrástla viac než osemnásobne na 803 mil. Kč. Podiel ľudovo-peňažných ústavov na bilančnej hodnote celého peňažníctva Slovenska zaznamenal v sledovanom období rast z 3,8 % na 17,3 %.²³ Ľudové peňažníctvo sa stalo základňou financovania drobného a stredného roľníctva a tiež aj živností, menších podnikov, miest, obcí a terciárnej sféry. Slovenské komerčné banky, ktoré po ťažkých finančných stratách vo veľkých bankových obchodoch počas krízy peňažníctva podstatne znížili aktivity vo veľkoobchode a podnikovej sfére, zmenili orientáciu obchodnej činnosti na rovnakú klientelu. Vznikali časté konkurenčné strety a nepríjemné spory. Ľudovo-peňažné ústavy sa spravidla javili ako flexibilnejšie a životaschopnejšie. Na financovanie veľkých klientov v priemysle, obchode a poľnohospodárstve však ich potenciál zatiaľ nestačil.

²² Výročná správa Zväzu živnostenských záložní a družstiev pre Slovensko a Podkarpatská Rus za rok 1925. Bratislava 1926; Výročné správy Zväzu živnostenských úverových ústavov za roky 1928 – 1930.

²³ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1928 – 1930; ANBS, neusporiadaný f. mestských sporiteľní. Výročné správy mestských sporiteľní za roky 1928 – 1930. (Bratislava, Martin, Skalica, Senica, Kremnica); Výročné správy Ústredného družstva za roky 1928 – 1930; Výročné správy Zväzu živnostenských úverových ústavov za roky 1928 – 1930.

Úspešný rast ľudového peňažníctva vyvolával u mnohých závisť a nedôveru, či dokonca nevraživosť. Vo sfére politiky protestovali predovšetkým odporcovia agrárnej strany a v hospodárskych kruhoch akciové banky. Ľudovo-peňažné ústavy, najmä roľnícke vzájomné pokladnice, boli označované za politicky protežované a metódy ich obchodnej činnosti za nekorektné. Komerčné banky vnímali ich obchodnú činnosť ako nekalú súťaž. Odpor predstaviteľov bánk voči ľudovému peňažníctvu bol pochopiteľný, najmä keď si uvedomovali trpkú skutočnosť, že vo vzájomnom konkurenčnom zápase vystupovali v úlohe menej úspešného hráča. Príčinné súvislosti tohto vývoja predstavovali celý systém a spočívali v rovine ekonomickej, organizačnej a hospodársko-politickej. V hospodárskej oblasti išlo predovšetkým o tvrdú konkurenciu úrokovou mierou. Znižovanie rozpätia medzi vkladovými úrokmi a úrokmi z úverov tvorilo jednu z priorít sofistikovaných programov rozvoja ľudového peňažníctva. Hlavným cieľom komerčných bánk bola tvorba zisku, preto mali eminentný záujem na zachovaní čo najväčšieho rozdielu (ážia) medzi úrokmi z prijímaných vkladov a z poskytovaných pôžičiek. K znižovaniu tohto rozpätia pristupovali až pod tlakom vývoja na finančnom trhu. V období formovania ľudového peňažníctva v prvej polovici 20. rokov sa vkladové úroky bánk pohybovali od 4 % do 5 % a úroky z úverových investícií bežne dosahovali 12 % – 16 %. Vzhľadom na slabo rozvinutý peňažný trh bolo rozpätie vyššie než v českých krajinách. Po roku 1924 však ľudové peňažníctvo zároveň s posilňovaním svojho postavenia zvyšovalo úroky zo zverených prostriedkov až po hranicu 7 % a úroky z pôžičiek stlačilo pod úroveň 8 %.²⁴

Obchodné banky v znižovaní úrokového rozpätia za ľudovo-peňažnými ústavmi vždy o krok zaostávali. Preto ich konkurencieschopnosť v segmentoch ľudovo-peňažných transakcií bola trvalo nižšia. Charakteristický príklad ponúkali obchodné aktivity najväčšieho komerčného ústavu Tatra banky. Počas druhej polovice 20. rokov väčšina jej významnejších filiálok udávala ako jednu z hlavných prekážok zvyšovania hodnoty vkladov aj pôžičiek konkurenciu ľudového peňažníctva, najmä roľníckych vzájomných pokladníc a mestských sporiteľní. Vypuklý bol prípad oficiálnej centrály banky v Martine, ktorá sa pre obyvateľstvo celej spádovej oblasti stala synonymom nevýhodných obchodov. Roku 1927 hlásila, že napriek zvýšeniu vkladových úrokov zo 4,8 % na 5,1 % a zníženiu úverových úrokov na 9 % až 11 % bol ďalší rast hospodárskych ukazovateľov takmer beznádejný. Vedenie centrály sa totiž cítilo bezmocné voči konkurencii tunajšej roľníckej vzájomnej pokladnice a mestskej sporiteľne s vkladovými úrokmi od 5,5 % do 7 % a s úrokmi z pôžičiek v rozmedzí 7,75 % až 8 %.²⁵ Podobné správy prichádzali aj z filiálok v ďalších regiónoch Slovenska. Pozíciu Tatra banky a celého komerčného bankovníctva náležite charakterizoval riaditeľ Mestskej sporiteľne v Martine Ivan Thurzo na zasadnutí správnej rady Tatra banky v júni 1927: „...*Tatra banka je*

²⁴ Ref. 23.

²⁵ Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Tatra banka (ďalej TB), š. 396. Správa o hospodárení bankovej centrály v Martine za rok 1927.

*bankou na papieri, de facto nie je veľkobankou, lebo chýbia u nás predpoklady, aby sa veľkobankou aj skutočne mohla stať... musí sa držať len malobankovníctva a na tomto poli jej filiálky musia konkurovať so sporiteľňami a roľníckymi vzájomnými pokladnicami...*²⁶

Vo sfére organizačnej a v oblasti riadenia, propagácie a metodiky práce dosahovalo ľudové peňažníctvo úspechy viacerými spôsobmi. Systém ľudovo-peňažných ústavov vznikol podľa vopred pripravených vládnych projektov, preto jeho horizontálna aj vertikálna štruktúra bola po organizačnej a riadiacej stránke veľmi racionálna a účelná. Zároveň rešpektovala zákonitosti a potreby trhového hospodárstva. Koncerny filiálok obchodných bánk sa na Slovensku rozvíjali spravidla živelne podľa momentálnej hospodárskej situácie. Napr. Tatra banka rozšírila v prvej polovici 20. rokov sieť filiálok zo 4 na 47 a následne musela časť zrušiť pre nerentabilnosť.²⁷ Jednotlivé typy ľudovo-peňažných ústavov podliehali centrálam, ktoré v celom systéme vykonávali pravidelnú organizačnú, kontrolnú a revíziu činnosť. Súčasne prebiehali revízie vyšších orgánov a korporácii celoštátnej štruktúry družstevníctva. Napr. roľnícke vzájomné pokladnice kontroloval centrálny zväz, celoštátna ústredňa Centrokooperatív, ako aj ministerstvo poľnohospodárstva. Prípadné nedostatky a hospodárske prechmaty sa odhaľovali včas a okamžite sa odstraňovali. Tieto skutočnosti boli v rozpore s nedostatočnou kontrolou a voluntarizmom obchodného riadenia akciových bánk, najmä v prvej polovici 20. rokov, keď nastali obrovské straty. Veľmi účinná bola aj propagačná činnosť ľudového peňažníctva, najmä tým, že sa neobmedzovala na inzeráty v tlači, ale priamo oslovovala potenciálneho klienta. Jednotlivé ústavy pôsobili priamo v obciach, najvyššie v okresných centrách alebo slúžili mestskému obyvateľstvu vo svojom sídle. Vedenie ústavov tvorili uznávaní členovia miestnej komunity, preto k nim obyvateľstvo malo dôveru. Všetky typy ľudovo-peňažných ústavov vybudovali systém dôverníkov a dobrovoľných funkcionárov zameraných špeciálne na akvizičnú činnosť v osobnom kontakte s obyvateľstvom v miestnom kostole alebo krčme. Vydávali množstvo propagačných plagátov, kalendárov, ročeniek a iných druhov pôsobivého propagačného materiálu. Aj banky mali v sídlach filiálok výbory miestnych dôverníkov, ktorí však boli predstaviteľmi elity, odtrhnutej od obyvateľstva.²⁸

Ľudové peňažníctvo malo v porovnaní s komerčným bankovníctvom výhodnejšiu pozíciu aj v hospodársko-politickej rovine. Vznik, rozvoj a celá činnosť ľudového peňažníctva sa diali pod kuratelou vládnych inštitúcií a najvyšších hospodársko-politických kruhov, spojených najmä s agrárnou stranou, prípadne aj s niektorými ďalšími politickými smermi. Štátne inštitúcie rozvinuli komplex už spomínaných podporných opatrení v podobe priamych subvencií, bezúročných alebo veľmi výhodných štátnych vkladov, daňových úľav a garancií.

²⁶ SNA, f. TB, inv. č. 29, š. 2. I. Thurzo. na valnom zhromaždení Tatra banky 13. 6. 1927.

²⁷ SNA, f. TB, š. 152. Výročná správa Tatra banky za roky 1919 – 1927.

²⁸ Ref. 23.

Tieto v spojení s intervenciami a všadeprítomnou podporou politických predstaviteľov agrárneho hnutia vytvárali nad Ľudovým peňažníctvom ochrannú clonu a obraz vysokej dôveryhodnosti. Akciové banky museli v druhej polovici 20. rokov s veľkou námahou obnovovať hlboko naštrbenú dôveru verejnosti. Predstavitelia Ľudového peňažníctva sa obvineniam z politického protekcionizmu bránili a argumentovali obrovskou sanačnou výpomocou štátu komerčným bankám. Napríklad vo výročnej správe Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za rok 1926 sa písalo: „...*Roľnícke vzájomné pokladnice založené boli pri výdatnej podpore vlády. Každý nepredpojatý človek však uznať musí, že táto podpora bola účelná a zdravá... zákonodarstvo postaralo sa, aby obchodné banky z verejných prostriedkov dostali miliardové podpory... právom očakávať by sme mohli, aby aj zemedľská vrstva aspoň desatinou tohoto obnosu podporená bola...*“²⁹

Komerčné bankovníctvo Slovenska hlboko načrelo do zdrojov štátnej výpomoci v rámci sanačných akcií druhej polovice 20. rokov. V súbojoch s Ľudovým peňažníctvom o priazeň najvyšších vládnych a hospodársko-politických kruhov však „ťahalo za kratší koniec“. Uvedená skutočnosť bola evidentná napr. vo vzťahu M. Hodžu k dvom hlavným zložkám úverovej sústavy. M. Hodža veľkým dielom napomohol sanáciu najväčších bánk Slovenska, ale na úkor týchto ústavov podporoval rozmach roľníckych vzájomných pokladníc, ktoré boli jeho srdcovou záležitosťou. Preto napr. veľmi paradoxne vyznelo rozhodnutie správnej rady Tatra banky z polovice roka 1926 oficiálne požiadať M. Hodžu, aby v záujme bánk zakročil proti rozpínavosti roľníckych vzájomných pokladníc. Komerčné banky sa pokúšali čeliť konkurenčnému tlaku Ľudového peňažníctva sťažnosťami, kampaňou v tlači aj oficiálnym memorandom stavovskej organizácie Zväzu slovenských bánk. Všetky aktivity sa však minuli účinkom.³⁰

Veľká hospodárska kríza a Ľudové peňažníctvo

Konsolidáciu peňažníctva v druhej polovici 20. rokov náhle prerušila veľká hospodárska kríza. Bankovníctvo Slovenska bolo v dôsledku krízy a následnej depresie opäť v beznádejnej situácii a potrebovalo novú sanačnú akciu zo strany štátu. Ľudové peňažníctvo zaznamenalo diametrálne odlišný vývoj. Hospodárska kríza čiastočne postihla iba úverové družstvá podriadené Ústrednému družstvu a živnostenské úverové ústavy. Početný stav úverových družstiev sa zastavil roku 1933 v súvislosti s legislatívnym opatrením na zamedzenie vzniku nových peňažných ústavov. Potom stagnoval na úrovni asi 760 subjektov. Pôvodný plán utvoriť družstvo v každej druhej obci, čo by vyžadovalo okolo 1500 ústavov, sa nepodarilo uskutočniť. Družstvá však stačili pokryť väčšinu regiónov Slovenska. Okrem drobných

²⁹ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročná správa Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za rok 1926.

³⁰ SNA, f. TB, inv. č. 26, š. 4. Zasadanie správnej rady Tatra banky 19. 6. 1926; ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. M. Hodža na valnom zhromaždení Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc 15. 6. 1930.

transakcií sa orientovali aj na zmenkové pôžičky a predstavovali významný zdroj prepotrebných voľných peňažných prostriedkov pre ostatné oblasti úverovej sústavy. Živnostenské úverové ústavy ďalej pracovali prostredníctvom hotovostí z vonkajších zdrojov. V kritickej situácii živnostníctva počas hospodárskej krízy poskytovali výhodné úvery. Po dočasnej stagnácii rozvoja zvýšili úverové družstvá hodnotu aktív za roky 1929 – 1937 približne o 40 % a súhrn vlastných a zverených prostriedkov živnostenských úverových ústavov vzrástol asi o 60 %. Pokiaľ sa týkalo inonárodných a židovských úverových družstiev, vytvárali roku 1937 rozptýlenú štruktúru 140 ústavov s potenciálom okolo 253 mil. Kč vkladov a vlastných prostriedkov.³¹

Roľnícke vzájomné pokladnice napriek hospodárskej kríze ďalej úspešne napredovali. Hodnotu vlastných a zverených prostriedkov zvýšili počas rokov 1929 – 1937 o 138 %, konkrétne na 650,8 mil. Kč. Od roka 1932 ich peňažné prebytky odčerpával a úvery poskytoval priamo Zväz roľníckych vzájomných pokladníc, ktorý okrem organizačných úloh prevzal aj funkciu peňažnej centrály. Roku 1933, teda tesne pred zákazom zakladania nových peňažných ústavov, sa ukončil územný vývoj pokladníc ich rozšírením takmer do všetkých okresných sídiel Slovenska. V rokoch hospodárskej krízy pokladnice vykazovali úspešné prírastky bilančných ukazovateľov a najvyššie zisky za celé medzivojnové obdobie. To im umožňovalo prekonávať konkurenciu iných peňažných ústavov, najmä obchodných bánk. Počas hospodárskej krízy organizovali podporné akcie, čím ešte zvyšovali svoju popularitu. Zabezpečili napríklad konverziu pôžičiek pre 22 tis. účastníkov pozemkovej reformy a prevzali nedoplatky za prídely pôdy. V rokoch 1929 – 1933 zvýšili hodnotu úverov o 110 mil. Kč. Po roku 1930 začali aj s kapitálovou expanziou a inými aktivitami, charakteristickými pre komerčné bankovníctvo. Najskôr prenikali do menších bánk a iných ľudovo-peňažných ústavov, neskôr však aj do čelných bánk a podnikovej sféry. Zmenu obchodnej orientácie presadzovali nové osobnosti vo vedení Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Väčšina z nich sa radila k popredným činiteľom agrárnej strany. Funkciu predsedu správnej rady prevzal statkár, politik a príbuzný M. Hodžu Ján Ursíny. K ďalším členom vedenia patrili bývalí vysokí úradníci Tatra banky, neskôr predstavitelia agrárnej strany, Samuel Hrianka a Ján Obuch, známy politik Jozef Lettrich a iní.³²

Mestské sporiteľne plynulo zvyšovali hospodárske ukazovatele počas všetkých rokov hospodárskej krízy a od roka 1933 sa dynamika ich rozvoja ešte stupňovala. Hodnota zverených prostriedkov sa v porovnaní rokov 1929 – 1937 stonásobila a dosiahla 714 mil. Kč, čo predstavovalo najväčší prírastok v ľudovom peňažníctve Slovenska. Ďalších 159 mil.

³¹ Výročné správy Ústredného družstva za roky 1930 – 1938; Výročné správy Zväzu živnostenských úverových ústavov za roky 1930 – 1938; Zprávy Státního úřadu statistického, 19, 1937, č. 172.

³² ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1930 – 1938; FALTUS, Jozef – PRŮCHA, Václav. *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1969, s. 260; CAMBEL, ref. 3, s. 113.

Kč vkladov opatrovali filiálky českých sporiteľní. Väčšinu z bohatých zdrojov voľných peňažných prostriedkov ukladali sporiteľne v komerčných bankách, čím prispeli k prekonávaniu patovej situácie bankovníctva. Hodnota úverov stúpala miernejším, ale plynulým tempom. Sporiteľne úspešne pokračovali v investičných aktivitách z 20. rokov.³³

Celkový počet ústavov ľudového peňažníctva sa v podmienkach Slovenska stabilizoval už na prelome 20. a 30. rokov, preto v nasledujúcom období stúpala už iba mierne asi na 1 050 subjektov roku 1937. Hodnota vlastných a zverených prostriedkov však zaznamenala v rokoch 1929 – 1937 rast o 133 % a dosiahla 2 178 mil. Kč. Bilančná hodnota komerčného bankovníctva za uvedené obdobie klesla o 21 %. Z toho vyplývalo, že ľudové peňažníctvo zvýšilo svoj podiel na celkovej bilančnej hodnote slovenského peňažníctva počas sledovaných rokov zo 17,3 % na 38 %. Zásluhou ľudového peňažníctva sa úverová sústava v prvej polovici 30. rokov vyhla úplnému kolapsu. Objemom hospodárskych ukazovateľov slovenské ľudovo-peňažné ústavy ešte stále ďaleko zaostávali za česko-moravskými. Premyslenosťou, účelnosťou a efektívnosťou štruktúry však už boli porovnateľné. Rozvinutá hospodárska sústava podliehajúca Ústrednému družstvu dosahovala v 30. rokoch obrat neuveriteľných 7 mld. Kč ročne. Výkladnou skriňou úspešného rozvoja ľudového peňažníctva a celého družstevníctva boli nové reprezentačné budovy Ústredného družstva, Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc a Zväzu hospodárskych družstiev v Bratislave na Námestí republiky (Námestie SNP). Boli situované v spodnej časti námestia oproti prvému slovenskému „mrakodrapu“ mäsiara R. Manderlu.³⁴ Rozmach ľudového peňažníctva na Slovensku v medzivojnovom období a rast jeho významu v rámci úverovej sústavy na úkor komerčných bánk ilustruje nasledujúca tabuľka.

Tabuľka č. 1: Podiel ľudového peňažníctva a komerčného bankovníctva na celkovej bilančnej hodnote peňažníctva Slovenska v rokoch 1919, 1929, 1937

Rok	Peňažníctvo celkovo	Komerčné bankovníctvo			Ľudové peňažníctvo		
	V mil. Kč	V mil. Kč	V % z peňažníctva celkovo	Priemer na banku v mil. Kč	V mil. Kč	V % z peňažníctva celkovo	Priemer na ústav v mil. Kč
1919	2 146	2 076	96,8	10,3	69	3,2	0,3
1929	5 404	4469	82,7	58,9	934	17,3	1
1937	5 732	3 554	62	75	2 178	38	2,1

Poznámka: Tabuľka neobsahuje údaje o verejnoprávných finančných inštitúciách. V údajoch o peňažníctve Slovenska započítaná aj sieť inonárodných a židovských úverových družstiev.³⁵

³³ ANBS, neusporiadaný f. mestských sporiteľní. Výročné. správy mestských sporiteľní za roky 1930 – 1938; THURZO, Ivan. Sporiteľníctvo na prelome času. *Sporiteľní obzor*, 1947, č. 5 – 6.

³⁴ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1935 – 1938; ANBS, neusporiadaný f. mestských sporiteľní. Výročné správy mestských sporiteľní za roky 1935 – 1938; Výročné správy Ústredného družstva za roky 1935 – 1938; Výročné správy Zväzu živnostenských úverových ústavov za roky 1935 – 1938, CAMEL, ref. 3, s. 73; ŠÚBERTOVÁ, ref. 5, s. 293.

³⁵ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych

V konkurenčnom boji medzi ľudovým peňažníctvom a komerčným bankovníctvom hrali už banky jednoznačne „druhé husle“. Predstavitelia krízou postihnutých bánk hľadali za pomoci vládnych hospodárskych kruhov a menovite M. Hodžu cesty k dohode s ľudovo-peňažnými ústavmi, predovšetkým s roľníckymi vzájomnými pokladnicami. Už roku 1930 začali intenzívne rokovania o sporných otázkach, najmä o stanovení primeranej úrokovej miery. Banky tu figurovali v pozícii prosebníka. Suverénne postavenie roľníckych vzájomných pokladníc ilustroval obsah listu riaditeľa Hypotečnej banky v Košiciach, stúpenca agrárneho hnutia a spisovateľa Ela Šándora M. Hodžovi, kde autor tvrdil, že pokladnice žiadnu dohodu s bankami nepotrebovali: „... *ohľadne Vami vedeného vyjednávania s akciovými bankami...dovoľujem si Vám nasledovné oznámiť... pomery všetkých bánk v republike a tobôž na Slovensku nie sú také, aby umožnili konkurenčný nápor na pokladnice... dnes by to musel byť úver pod 8 %, na to banky zariadené nie sú...*“³⁶ Zväz roľníckych vzájomných pokladníc prejavil na pokyn M. Hodžu ústretovosť a inicioval jednania s komerčnými bankami, ukončené kompromisnou úrokovou dohodou v januári 1931.³⁷

V druhej polovici 30. rokov pokračovali pokusy o dohodu medzi dvomi hlavnými zložkami peňažníctva rokovania o projektoch reorganizácie úverovej sústavy. Počítalo sa s dokončením koncentrácie bánk do niekoľkých silných kapitálových centier a s presným vymedzením pôsobnosti komerčného bankovníctva a ľudového peňažníctva na finančnom trhu. Akciové banky sa mali vrátiť k financovaniu priemyslu a obchodu a ľudovo-peňažné ústavy k drobným a stredným úverom. Obsahom projektov bolo aj dobudovanie ľudového peňažníctva sieťou 15 nových mestských sporiteľní, ako aj 68 občianskych a živnostenských ústavov podľa českého vzoru. Realizáciu plánov však prerušili udalosti na jeseň 1938.³⁸

Za fasádou nekonečných rozhovorov o budúcnosti úverovej sústavy postupovala ničím nehatená kapitálová expanzia Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Na sklonku hospodárskej krízy využil kritickú situáciu bankovníctva. Prevzal časť obchodov zanikajúcej Americko-slovenskej banky a fuzionoval jeden menší komerčný ústav. Zároveň prevzal niekoľko úverových družstiev ovládaných českou Legiobankou.³⁹ Dopady hospodárskej krízy umožnili aj obnovenie politického tlaku s cieľom vytvoriť silné kapitálové epicentrum

vzájomných pokladníc za roky 1926 – 1938; ANBS, neusporiadaný f. mestských sporiteľní. Výročné správy mestských sporiteľní za roky 1926 – 1938. (Bratislava, Martin, Skalica, Senica, Kremnica); Výročné správy Ústredného družstva za roky 1922 – 1938; Výročné správy Zväzu živnostenských úverových ústavov za roky 1925 – 1938; HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku 1918 – 1945*. Bratislava: Alfa, 1978, s. 34-35, 91, 127.

³⁶ Archív Literárneho ústavu Slovenskej národnej knižnice, f. E. Šándor, sig. 90 AV12. List E. Šándora M. Hodžovi z 22. 5. 1930.

³⁷ SNA, f. TB, š. 241. Úroková dohoda peňažných ústavov Slovenska z 1. 1. 1931.

³⁸ SNA, f. TB – fúzie, inv. č. 410, š. 220. Plán reorganizácie peňažníctva z roka 1937.

³⁹ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Správa o prevzatí pobočky Americko-slovenskej banky Zväzom roľníckych vzájomných pokladníc zo 4. 10. 1933; ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Návrh Legiobanky Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc na prevzatie časti obchodov z 5. 6. 1934.

Slovenska a centrálu bankových operácií ľudového peňažníctva zlúčením Tatra banky a Slovenskej banky. M. Hodža, ktorý sa roku 1935 stal predsedom vlády, využil všetky dostupné ekonomické, legislatívne a politické páky, aby fúziu presadil. V spolupráci s ministerstvom financií neváhal na sledovaný účel využiť aj zmocňovací zákon č. 109/1934, určený na presadzovanie mimoriadnych protikrizových opatrení. Veľkému tlaku bola vystavená najmä Slovenská banka, lebo jej vedenie fúziu s hospodársky decimovanou Tatra bankou rezolútne odmietalo. Neúnavný odpor prejavoval predseda a zároveň hlavný riaditeľ Slovenskej banky, nestor slovenského peňažníctva Vladimír Makovický. V liste ministrom spravodlivosti a svojmu priateľovi I. Dérerovi ostro komentoval nevyberané praktiky predsedu vlády a jeho ľudí zo štruktúr agrárnej strany a z vedenia Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc v nátlakových akciách. Poukázal na pokusy použiť proti nemu a jeho banke zmocňovací zákon, ťažko zlučiteľný s demokratickými zásadami súdobého režimu a odhalil plán Zväzu a za ním stojacej agrárnej strany ovládnuť okrem Slovenskej banky aj jej lukratívne koncernové podniky: *„...Píšem Ti toto drahý priateľu dôverne... ak by táto záležitosť [vládne nariadenie o fúzii na podklade zmocňovacieho zákona – L. H.] preca prišla v ministerskej rade na pretras. Neverím, že by v našej československej demokratickej republike mohlo sa takýmto spôsobom zasahovať do majetkových pomerov... aby sa jedna politická strana zmocnila... Slovenskej banky a jej dobrých podnikov... Toto všetko robí sa preto, že dôvernici pána ministerského predsedu chcú dostať bankovníctvo do svojich rúk...“*⁴⁰

Slovenská banka sa po čiastočnom preklení kritického hospodárskeho stavu dokázala tlakom vládnych hospodárskych kruhov ubrániť. Tatra banku však mohla vyvieť z patovej situácie iba nová sanácia za pomoci štátu. Premiér M. Hodža a za ním stojaca hospodárska loby agrárnej strany zabezpečili schválenie sanácie vládou, ale s podmienkou kapitálového prepojenia Tatra banky so Zväzom roľníckych vzájomných pokladníc a s priemyselnými kruhmi. Tatra banka prijala tiež úlohu centra finančných transakcií ľudového peňažníctva. Zámery sanácie jasne vyjadril minister financií Jozef Kalfus v liste vedeniu banky z januára 1938: *„...pokládám za nutné, aby byla zajištěna kapitálová účast lidového peněžnictví, především vzájemných rolnických pokladnic, s tím, že banka bude vykonávati funkci peněžního ústředí těchto ústavů...“*⁴¹ V polovici roka 1938 nastúpilo v Tatra banke nové vedenie, pozostávajúce prevažne z exponentov agrárnej strany a Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Medzi nimi boli riaditelia Zväzu Jozef Rybár a J. Obuch, hlavný riaditeľ Ústredného družstva Jozef Kukuča, tajomník agrárnej strany v Košiciach Karol Rybárik, podpredseda Zemedelskej rady pre Slovensko Ján Chorvát. Rokovania o transakcii s Tatra bankou viedol za roľnícke vzájomné pokladnice predseda ich Zväzu J. Ursíny.⁴² Tatra

⁴⁰ SNA, f. TB – fúzie, inv. č. 410, š. 220. List V. Makovického I. Dérerovi z 3. 3. 1937.

⁴¹ SNA, f. TB, inv. č. 21, š. 3. Prípís ministra financií z 10. 1. 1938, č. j. 160951/38 II A/3 o podmienkach sanácie Tatra banky.

⁴² SNA, f. TB, inv. č. 41, š. 5. Výnos ministerstva financií z 27. 8. 1938, č. j. 61313/38 II A/3 o sanačných

banka mala doplniť úverovú štruktúru budovanú agrárnou stranou od polovice 20. rokov ako jej strešná zložka.

V poslednom období existencie medzivojnovnej ČSR prenikol Zväz roľníckych vzájomných pokladníc do ďalšieho komerčného ústavu Dunajskej banky. V súčinnosti s obchodnými bankami potom rozvinul kapitálovú expanziu do potravinárskeho priemyslu. Nástrojom expanzie bola holdingová spoločnosť Zemedelský priemysel, založená a kapitálovo zabezpečená prostredníctvom osobných iniciatív premiéra M. Hodžu. Za pomoci holdingu Zväz ovládol cukrovar vo Farkašine (Vlčkovciach) a najväčší mlynársky koncern Nitrianske mlyny a lúparne. Rozbehol transakciu s cieľom ovládnuť cukrovary v Trenčianskej Teplej a Záhorskej Vsi. Spolu s Tatra bankou prenikol do cukrovarnícko-liehovarnického a poľnohospodárskeho komplexu v Diosegu (Sládkovičovo). Roľnícke vzájomné pokladnice a ich centrálny Zväz prekročili hranice ľudového peňažníctva a stali sa jedným z kľúčových zdrojov revitalizácie finančného kapitálu Slovenska a jeho novej úspešnej expanzie. Celý tento proces v úzadí riadilo vedenie slovenskej vetvy agrárnej strany a predovšetkým jej hlavný predstaviteľ M. Hodža.⁴³

Ľudové peňažníctvo sa v medzivojnovom období prejavilo ako najzdravšia zložka úverovej sústavy Slovenska a celej ČSR. Predstavovalo bezpečný prístav a poistnú kotvu finančného systému, a to najmä v ťažkých rokoch veľkej hospodárskej krízy. Výhodou bola vyspelosť ľudového peňažníctva českých krajín, ktoré pre Slovensko poslúžilo ako vzor a odrazový mostík. Prispelo k urýchlenému nástupu modernej štruktúry ľudového peňažníctva v štyroch základných typoch ústavov, konkrétne úverových družstiev, roľníckych vzájomných pokladníc, mestských sporiteľní a živnostenských úverových ústavov. Podobne ako v celoštátnom meradle aj na Slovensku bola podstatná časť ľudového peňažníctva výsledkom aktivít agrárneho hnutia, resp. agrárnej strany. Išlo o segment siete ľudovo-peňažných ústavov, pozostávajúci z úverových družstiev a roľníckych vzájomných pokladníc, ktorý predstavoval kľúčovú zložku rozvinutého hospodárskeho systému uvedenej strany. Úspešný hospodársky rozmach ľudového peňažníctva a jeho prednosti po stránke ekonomickej, organizačnej a hospodársko-politickej umožnili slovenskej vetve agrárnej strany rozšíriť vplyv vo finančnej sfére na úkor najvýznamnejších komerčných bánk. V 30. rokoch prešli ľudovo-peňažné ústavy na Slovensku do ofenzívy a ich centrály Ústredné družstvo a predovšetkým Zväz roľníckych vzájomných pokladníc ovládli strategické pozície v úverovej sústave. Prekročili hranice ľudovo-peňažných obchodov, kapitálovo prenikli do

podmienkach Tatra banky; SNA, f. TB, inv. č. 21, š. 3. Zápisnica z valného zhromaždenia. Tatra banky 18. 8. 1938.

⁴³ ANBS, neusporiadaný f. Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc. Výročné správy Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc za roky 1935 – 1938.

viacerých komerčných bánk a za ich pomoci rozvinuli kapitálovú expanziu do podnikovej sféry. Agrárna strana si týmto upevnila hospodársko-politické postavenie na Slovensku, ale zároveň aj prispela k stabilizácii úverovej sústavy a k obnoveniu expanzívnej sily národne slovenského finančného kapitálu. Za sledovaným vývojom stáli predstavitelia vládnych hospodárskych kruhov blízkyh celoštátnej agrárnej strane a najmä čelné osobnosti slovenskej vety agrárnej strany, vedenej viacnásobným ministrom a neskôr predsedom vlády ČSR M. Hodžom. Tento využil úspešný nástup Ľudového peňažníctva, predovšetkým roľníckych vzájomných pokladníc, založených na jeho popud, aby realizoval svoj dlhodobý plán silného kapitálového centra pre financovanie agrárneho sektora na Slovensku. Plány sa mu podarilo uskutočniť iba čiastočne. Ideu roľníckej banky presadil až nový režim po roku 1938, ale v úplne iných hospodársko-politických podmienkach a s inými cieľmi.

Cituj:

HALLON, Ľudovít: Ľudové peňažníctvo ako nástroj hospodárskej politiky agrárnej strany na Slovensku 1918 – 1938.

In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1. ISSN 1337-6861

http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010/hallon.pdf

...

PhDr. Ľudovít Hallon, CSc. pracuje ako samostatný vedecký pracovník v Historickom ústave SAV, je vedúcim Oddelenia dejín vedy a techniky. Zaoberá sa dejinami bankovníctva, živnostníctva hospodárstva a techniky v strednej Európe v prvej polovici 20. storočia. Napísal monografiu *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. Rozvoj alebo úpadok?* (Bratislava 1995), je spoluautorom monografií *Chronológia dejín vied a techniky na Slovensku* (Bratislava 2006, spoluautori Anna Falisová, Tibor Morovics) a *Tatra banka v zrkadle dejín* (Bratislava 2007, spoluautor Roman Holec). Je autorom mnohých odborných a popularizačných článkov. Kontakt: hsthall@savba.sk